Sahakar Maharshi Late Bhaskarrao Shingne Arts College,

Khamgaon, Dist. Buldhana

Field Project

Session 2021-22

Sahakar Maharashi Late Bhaskarrao Shingne Arts College Khamgaon

B.A. I Sem II Home Economics

List of Student Project

2021-2022

Title	Name of Student	Place of Work
Role of SHGs in Economic Empowermentof Women (The students collected data for different SHGs and a comprehensive project report after analysis of all the SHGs data was prepared,)	1. Sharda Nimbaji Fase 2. Pooja Shrikrushna Belokar 3. Gayatri Shrikrushna Belokar 4. Mukatabai Eknath Murhe 5. Gayatri Vishnu Belokar 6. Madhuri Baliram Kalamkar 7. Apeksha Rameshwar Gaygol	Bhalegaoon Bazar
	1. Rutuja Madhukar Mane 2. Priyanka Rohidas Mhaske 3. Archana Raju Malvande 4. Vaishnavi Omprakash Verulkar 5. Radhika Pramod Mule	Khamgaon
	1. Dipali Vasudev Dhote 2. Gayatri Kesav Mahale 3. Lakshmi Ganesh Dhote	Aambetakli
	1. Payal Mahadev Shendge 2. Urmila Gajanan Gujar 3. Arati Vikas Knond 4. Ashvini Mohan Mahale	Sheldi
	1. Monika Rajendra Ingle 2. Pallavi Kalyansing Tomar 3. Sakshi Charansing Tomar	Borjvala
	1. Tejaswini Uttam Sabe 2. Priyanka Uttam Sonone	Temburna
	3. Shilpa Gautam Ingle	Hivara Khurd
	4. Ashvini Balkrushna Gawai	Nayadevi
	5. Sakshi Shivajisingh Chavan	Hingna Karegaon

S.M.B.S. Arts College Khamgaon

Principal
Sahakar Maharshi Late
Bhaskarrao Shingne Arts College
Khamgaon Dist. Buldhana

Completion Certificate of the Project

Certificate

This is to certify that the following B.A. I sem I students from Sahakar Maharshi Late Bhaskarrao Shingne Arts College Khamgaon completed Project Work on Self Help Group in khamgaon taluka during the date 9/5/2022 to 14/5/2022.

Student Name

1. Sharda Nimbaji Fase
2. Ashvini Mohan Mahale
3. Gayatri Shrikrushna Belokar
4. Gayatri Vishnu Belokar
5. Apeksha Rameshwar Gaygol
6. Madhuri Baliram Kalamkar
7. Pooja Shrikrusna Belokar
8. Payal Mahadev Shendge
9. Urmila Gajanan Gujar
10. Arati Vikas Knond
11. Pallavi Kalyansing Tomar
12. Radhika Pramod Mule
13. Mukatbai Eaknath Murhe
14. Sakshi Charansing Tomar
15. Rutuja Madhukar Mane
16. Priyanka Rohidas Mhaske
17. Vaishanvi Omprakesh Verulkar
18. Archana Raju Malvande
19. Ashvini Balkrushna Gawai
20. Dipali Vasudev Dhote
21. Shilpa Gautam Ingle
22. Gayatri Kesav Mahale
23. Monika Rajendra Ingle
24. Dipali Vasudev Dhote
25. Tejasvini Uttam Sabe
26. Sakshi Shivajisingh Chavan
27. Shilpa Gautam Ingle

Guidance

Lande

Ms. Shalu Lande

Bobade

Ms. Jyoti Bobade
(Department of Home Economics)

S.M.B.S. Arts College * Khamgaon *

Principal

Principal
Sahakar Maharshi Late
Bhaskarrao Shingne Arts College
Khamgaon Dist. Buldana

Translated Copy of Marathi

INDEX

Sr. No.			Chapters	Page No.
1.			Introduction	1
	1.1		Objective of project	1
	1.2		Scope and limitations of the project	2
2.			Methodology of the project	2-3
	2.1		Reason for subject selection	3
	2.2		Sample and sample selection method	3-4
	2.3		The classification for sample selection is as follows	4
		A)	A) According to economic level	4
		B)	B) According to the purpose of setting up self help group	4-5
		C)	C) Interest rate of the loan	5
		D)	D) What was the loan used for	5
		E)	E) Does participation in a self help group make a difference in the family's financial situation	6
		F)	F) Has the previous objective of setting of self help groups of most women been achieved	6-7
➢			Conclusion	7

Sd: BDO (Block Development Officer)
Khamgaon

S.M.B.S. Arts College ★ Khamgaon ★

Principal
Sahakar Maharshi Late
Bhaskarrao Shingne Arts College
Khamgaon Dist. Buldana

Role of SHGs in Economic Empowerment of Women

Summary of Project Report

BA I Sem II

Department of Home Economics

Preface:

Earlier, women had to be confined to the hearth, more so in rural India. But now this situation is gradually changing. Women are coming together and establishing Self-Help Groups (SHGs) and through these, setting up small scale industries and getting self-employed. This is helping them to financially empower themselves and their families.

The government implements various schemes so that women can become self-reliant and self-sufficient and actively participate in development work. Through this scheme of SHGs, women are getting the power to speak up and recover from their own suffering. With the strength of their own determination, hard work and courage, women can successfully bring prosperity by becoming self-reliant through small scale industries. Therefore, it is the need of the hour to bring women into the stream of entrepreneurship. It is for this purpose that Self Help Savings Groups are formed. Yet, many a times, it is observed that women members of SHGs use the low interest rate loans from their bachat gats for meetinghousehold expenses rather than for starting a small venture. The students of BA I Sem II have taken up the project to find out which groups in their villages have utilized the loans for small businesses.

- ### Project Objectives:

The present project will study to what extent following objectives of SHGs are fulfilled:

1) To encourage habit of small savings among rural women.
2) To know the financial status of women and encourage them to raise it.
3) To explain the importance of SHGs from women's point of view.
4) To promote women's self-empowerment and group-empowerment through SHGs.
5) To increase self-confidence and develop decision-making capacity in women.
6) To achieve all-round development of women members by increasing the income of family, village, state and country.

- ### Scope and Limitation of the Project:

Present project will be limited to 21 *bachat gats* from 10 villages in Khamgaon taluka viz., Bhalegaon, Shelodi, Khamgaon, Borjawala, Tebhurna, HiwaraKhurd, Hingana Karegaon, Naidevi. Pimpalgaon Raja. The following SHGs have been selected for study.

- Sant Rohidas Bachat Gat
- Gram Shakti Bachat Gat
- Mauli Bachat Gat
- Bandhan Bachat Gat
- Savitribai Fule Bachat Gat
- Jay Jijau Mahila Bachat Gat
- Durga Mahila Bachat Gat
- Mauli Self-help Savings group
- Jai Sonaji Woman Savings group
- Shri. Vitthal Self-help Bachat Gat,
- Jagruti Self-help group
- Eklavya Savings group
- Pragati Self-help
- Damini Swayam Sahayata Mahila Samuha
- Samarth Mahila Swayam Sahayata Bachat Gat
- Shivkrupa Bachat Gat
- TathagataBachatSangh
- RamaiBachat Gat
- Santoshi Self-help Bachat Gat
- Gram Shakti Bachat Gat
- Jai Bhawani Mahila Samuha

SHGs under above mentioned villages were considered under the study. Through personal interviews of women members, the fulfillment of the expected outcomes of SHGs were made clear.

Methodology:

While preparing the present project, a questionnaire was prepared and responses filled directly by the students. Also, the members of the SHGs were surveyed through observation and personal interviews. Therefore, there was scope for increasing the quality of creativity, hard work, neatness, team spirit etc. in the students. Observation stimulated the students' innate observation, presentation and rational thinking to create projects and encouraged the ability to self-study according to one's own strengths.

Reasons for selection of the project:

- Interest regarding SHGs
- Social and practical utility.
- To know the financial status of women.
- To stress the importance of SHGs financial empowerment.
- To know problems of women if any.
- To encourage habit of small savings by curtailing excessive expenses.
- To create awareness among girl students.

The purpose of the SHGs formed by many women was found to be different. Among them, 29.25% of women said that the purpose of setting up a self-help group was to make economic progress, while 18.51% of women said that the purpose of setting up a self-help group was to develop their family. 22.22% of women's purpose of setting up self-help group was to inculcate the habit of savings in their families.

Many women have used the financial support provided by the self-help group for their own small scale business like running midday meal scheme in school. poultry farming etc., whereas a large percentage i.e. 44.45% of women have also used this loan for animal husbandry while 29.62% of women have used SHGs loan for personal reasons. 22.22% of women have used loans for midday meals 3.703% women availed this loan for poultry farming business.

The responses showed that there is a significant difference in the economic condition of many women due to participation in a self-help group. A maximum i.e, 74.07% of the women found that the economic condition of their family improved a lot while 25.93% of the women felt very small difference in their financial status.

A very close study of the present project shows that a total maximum of 81.48% of women's self-help group formation was found to have achieved the objectives, while a very small percentage of women, only 18.51% of the women's self-help group formation were found not to have achieved the objectives.

Participation in SHGs has improved the economic status of women and it has been found that the decision-making ability has been developed by increasing their self-confidence, as a result of which they have been found to perform their own family responsibilities more efficiently.

Conclusions:

The following conclusions can be drawn based on the characteristics and results of the SHGs in various villages of Khamgaon taluka selected for the present study:

1) It was found that women's ability to save money increased due to a self-help group.
2) Increased self-confidence and decision-making ability of women was observed.

3) Participation in SHGs has shown that women have become self-reliant and increased their activity.

4) Women are found to be financially capable due to improvement in their economic status.

5) Being able to help another person through this group has been found to foster a sense of mutual cooperation and sisterly love among group members.

6) Apart from the home, they found that their knowledge level increased by learning new things because of constant contact with the outside world due to economic exchange.

Through the present project, the girls learned the importance of small saving through groups. Also, they realized that they can become self-sufficient by self-employment through, and thus their confidence increased. Learning and experiencing other new things through the project has definitely helped in expanding their knowledge base and sowing seeds of entrepreneurship.

Guidance: Ms. Shalu Lande
Ms. Jyoti Bobade

S.M.B.S. Arts College * Khamgaon *

Principal
Sahakar Maharshi Late
Bhaskarrao Shingne Arts College
Khamgaon Dist. Buldana

"महिलांच्या आर्थिक सक्षमीकरणात बचत गटाची भूमिका"

प्रकल्प अहवाल

प्रकल्पकर्ते

बि. ए. भाग 1 {सेमिस्टर 2}

गृहअर्थशास्त्र विभाग

मार्गदर्शक

प्रा. शालू लांडे

प्रा. ज्योती बोबडे

गृहअर्थशास्त्र विभाग

सहकार महर्षी स्व. भास्करराव शिंगणे कला महाविद्यालय खामगाव

सत्र २०२१-२०२२

CERTIFICATE

Certified that Project work titled "Role of Self Help Groups in the Economic Empowerment of Women" is a bonafide work carried out in the B.A. Ist year Sem -2 during the academic year 2021-22 by :

Name of Students	Name of Students
1) Sharad Nimbaji Fase	15) Payal Mahadev Shendge
2) Urmila Gajanan Gujar	16) Ashvini Mohan Mahale
3) Arati Vikas Knond	17) Gayatri Shrikrushna Belokar
4) Pallavi Kalyansing Tomar	18) Gayatri Vishnu Belokar
5) Sakshi Charansing Tomar	19) Apeksha Rameshwar Gaygol
6) Rutuja Madhukar Mane	20) Madhuri Baliram Kalamkar
7) Priyanka Rohidas Mhaske	21) Pooja Shrikrusna Belokar
8) Sakshi Shivajisingh Chavan	22) Lakshmi Ganesh Dhote
9) Archana Raju Malvande	23) Priyanka Uttam Sonone
10) Ashvini Balkrushna Gawai	24) Monika Rajendra Ingle
11) Dipali Vasudev Dhote	25) Gayatri Keshav Mahale
12) Tejasvini Uttam Sabe	26) Radhika Pramod Mule
13) Shilpa Gautam Ingle	27) Muktabai Eaknath Murhe
14) Vaishanvi Omprakesh Verulkar	

Guidance

Lande

1) Ms .Shalu Lande

Bobade

2) Ms.Jyoti Bobade
(Deparment of Home Economics)

S.M.B.S. Arts College * Khamgaon *

Principal

Principal
Sahakar Maharshi Late
Bhaskarrao Shingne Arts College
Khamgaon Dist. Buldana

अनुक्रमणिका

अ.क्र.		प्रकरणाची नावे	पान नं.
1.	प्रस्तावना		1
	1.1	प्रकल्पाची उद्दिष्ट्ये	1
	1.2	प्रकल्पाची व्याप्ती आणि मर्यादा	2
2.	प्रकल्पाची कार्यपद्धती		2-3
	2.1	विषय निवडीची कारणे	3
	2.2	नमूना व नमूना निवड पद्धती	3-4
	2.3	नमूना निवडीकरिता खालील प्रमाणे वर्गीकरण करण्यात आले आहे	4
		अ) आर्थिक स्तरानुसार	4
		ब) बचत गट स्थापनेच्या उद्देश्यानुसार	4-5
		क) कर्जाचा व्याजदर कसा असतो	5
		ड) घेतलेल्या कर्जाचा उपयोग कशासाठी केला	5
		इ) बचत गटातील सहभागामुळे कुटुंबाच्या आर्थिक परिस्थितीत फरक पडत आहे का	6
		ई) सर्वाधिक स्त्रियांचा बचत गट स्थापनेमागील उद्देश साध्य झाला आहे का	6-7
	•	निष्कर्ष	7

Principal
Sahakar Maharshi Late
Bhaskarrao Shingne Arts College
Khamgaon Dist. Buldhana

S.B.M.S. Arts College * Khamgaon *

5/5/22

गटविकास अधिकारी
पंचायत समिती, खामगांव

'महिलांच्या आर्थिक सक्षमीकरणात बचत गटाची भूमिका'

1. प्रस्तावना

पूर्वी महिलांना केवळ 'चूल आणि मूल' यामध्येच गुरफटून रहावे लागत असे. मात्र आता ही स्थिती हळूहळू बदलताना दिसत आहे व अनेक महिला या एकत्र येऊन बचत गटाची स्थापना करून त्यामधून त्या माध्यमातून एखाद्या उद्योगाची उभारणी करून स्वयंरोजगाराची निर्मिती करीत आहेत. यातूनच त्यांना स्वतःचे व स्वतःच्या कुटुंबाचे आर्थिक सशक्तिकरण होण्यास मदत मिळत आहे. महिला स्वावलंबी व स्वयंपूर्ण व्हाव्यात त्यांनी जोमाने विकास कामास सहभागी व्हावे, यासाठी शासन नेहमीच विविध योजना राबवत असते. अशाच बचत गट या योजनेच्या माध्यमातून स्त्रिया बोलक्या होऊन स्वतःच्या दुःखामधून सावरण्याची शक्ती त्यांना मिळत आहे. स्वतःची जिद्द, मेहनत, धाडस या बळावर उद्योग व्यवसायातून स्वतः स्वावलंबी होऊन महिलांना यशस्वीपणे समृद्धी खेचून आणता येऊ शकते. व त्या आर्थिक दृष्ट्या इतरांवर अवलंबून न राहता सक्षम होऊ शकतात. म्हणून महिलांना रोजगाराच्या प्रवाहात आणून त्यांचे आर्थिक सशक्तिकरण व्हावे ही काळाची गरज आहे. या उद्देशानेच स्वयंसहायता बचत गटाची निर्मिती करण्यात आली आहे.

'महिला बचत गट' म्हणजे काय ?

थोडक्यात, "एकाच वाडीवस्तीतील एका सामाजिक - आर्थिक स्तरातील समविचारी समान गरज असणाऱ्या दहा ते वीस महिलांच्या संघटनेस महिला बचत गट असे म्हणतात"

महिलांचा विकास व्हावा, त्या आर्थिक बाबतीतही आत्मनिर्भर व्हाव्यात कारण 'महिलांचा विकास झाला तर सर्व कुटुंबाचा विकास होईल' या उक्तीप्रमाणेच बचत गटांच्या माध्यमातून का होईना महिलांना आर्थिक सक्षम करून त्यांना सत्तीकरणाच्या प्रवाहात आणणे हे आजच्या काळाची गरज आहे.

1.1. प्रकल्पाची उद्दिष्टेः-

प्रस्तुत प्रकल्प निवडलेल्या बचत गटाचे खालील उद्दिष्टे कितपत पूर्ण करू शकेल याचा अभ्यास करेल.

1. ग्रामीण भागातील महिलांमधील काटकसर, बचतीस प्रोत्साहन देऊन त्यांच्या या गुणांचा अभ्यास करणे.

2. महिलांचा आर्थिक स्तर जाणून घेऊन तो उंचावण्यात बचत गटाचे योगदान कसे आहे याचा अभ्यास करणे.

3. बचत गटातील सहभागामुळे महिलांची निर्णय क्षमता व स्व-शक्ती आणि समूह शक्ती प्रबळ बनविण्यास प्रोत्साहित करणे.

4. स्वयंसहाय्यता गटातील सहभागामुळे महिलांच्या वैचारिक, मानसिक, आर्थिक आणि सामाजिक पातळीतील झालेली वाढ यांचा अभ्यास करणे.

5. स्वयंसहाय्यता गटातून स्वतः सदस्य पर्यायाने कुटुंब, गाव, राज्य व देशाचे उत्पन्न वाढवून सर्वांगीण विकास साध्य करणे.

1.2. प्रकल्पाची व्याप्ती आणि मर्यादा.

प्रस्तुत प्रकल्प हा खामगाव तालुक्यातील भालेगाव, शेलोडी, खामगाव, बोरजवळा, आंबेटाकळी, टेंभुर्णा, हिवरा खुर्द, हिंगणा कारेगाव, नायदेवी, पिंपळगाव राजा या १० गावापर्यंत मर्यादीत राहील.

प्रकल्पाच्या व्याप्तीअंतर्गत लिहीतांना निरनिराळया बाबींचा उल्लेख करणे क्रमप्राप्त ठरते. प्रकल्पासाठी निवडण्यात आलेल्या खामगाव तालुक्यातील

1. खामगाव येथील:- 1. संत रोहीदास बचत गट 2. ग्रामशक्ती बचत गट 3. माउली बचत गट 4. बंधन बचत गट यांची निवड करण्यात आली.
2. भालेगाव येथिल:- 1. सावित्रीबाई फुले बचत गट 2.जय जिजाऊ महिला बचत गट 3. दुर्गा महिला बचत गट 4. माऊली स्वयंसहाय्यता बचत गट 5. जय सोनाजी महिला बचत गट 6. श्री विठ्ठल स्वयंसहाय्यता बचत
3. शेलोडी येथिल:- 1.जागृती स्वयंसहाय्यता समुह 2. एकलव्य बचत गट 3.प्रगती स्वयंसहाय्यता बचत गट
4. बोरजवळा येथील:- 1. दामिनी स्वयंसहाय्यता महिला समूह 2. समर्थ महिला स्वयंसहाय्यता बचत गट
5. आंबेटाकळी येथिल:- 1. शिवकृपा बचत गट
6. टेंभुर्णा येथिल:- 1. तथागत बचत संघ
7. हिवरा खुर्द येथील:- 1. रमाईबचत गट
8. हिंगणा कारेगाव येथील:- 1. संतोषी स्वयंसहाय्यता बचत गट
9. नायदेवी येथील:- 1. ग्रामशक्ती बचत गट
10. पिंपळगाव राजा येथील:- 1. जयभवानी महिला समुह इत्यादी.

गावाअंतर्गत येणाऱ्या बचत गटाचा वैयक्तीक निरिक्षण, मुलाखत, पद्धतीने अभ्यास करण्यात येऊन त्यांचा सहसंबंध स्पष्ट करणे क्रमप्राप्त ठरते.

2. प्रकल्पाची कार्यपद्धती

प्रकल्पाचे विविध विषय असतात विषयाच्या स्वरूपानुसार प्रकल्पकाला प्रकल्प पद्धतीची निवड करावी लागते. प्रचलित असणाऱ्या कार्यपद्धतीचे निरीक्षण आणि अध्ययन करून त्याला योग्य अशा कार्यपद्धतीची निवड करावी लागते.

प्रस्तुत प्रकल्प तयार करताना प्रश्नावली विकसित करून ती विद्यार्थिनी द्वारे प्रत्यक्ष भरून घेण्यात आली. तसेच निरीक्षण, मुलाखतीद्वारे बचत गटातील सदस्यांचा सर्वे पद्धतीने सर्वेक्षण करण्यात आले. त्यामुळे विद्यार्थिनीत असणारी सृजनशीलता, कल्पकवृत्ती, श्रमप्रतिष्ठा, नीटनेटकेपणा, संघ भावना इत्यादी गुणांमध्ये वृद्धी होण्यास वाव मिळाला. निरीक्षणामुळे विद्यार्थिनीतील उपजत निरीक्षण संकलन सादरीकरण आणि तर्कसंगत विचार करून प्रकल्प निर्मिती करण्यास चालना मिळून स्व कुवतीनुसार स्वयं अध्ययन करण्याच्या विद्यार्थिनींच्या क्षमतेस प्रोत्साहन मिळाले.

प्रस्तुत प्रकल्पातून गटाच्या माध्यमाद्वारे मुलींना बचतीचे महत्त्व कळले. तसेच बचत आणि गटाच्या माध्यमाद्वारे आपण स्वतः एखादा रोजगार, स्वयंरोजगार करून आत्मनिर्भर, स्वावलंबी होऊ शकतो याची त्यांना प्रत्यक्ष प्रचिती आल्यामुळे त्यांच्या आत्मविश्वासात भर पडली. गटाच्या माध्यमाद्वारे परस्परातील संघभावना बंधुता, प्रेम, सहकार्य कसे निर्माण होते याची जाणीव विद्यार्थिनींना झाली. प्रकल्पाच्या माध्यमातून इतर नवीन गोष्टी शिकायला व प्रत्यक्ष अनुभवायला मिळाल्यामुळे निश्चितच त्यांच्या ज्ञानकक्षा विस्तारित होउन त्यांच्या मनात उद्योजकतेचे बीजे रुजविण्यास निच्छितच मदत होते.

2.1. विषय निवडीची कारणे :-

1) विषयावद्दलची रुचि, जिज्ञासा आणि ओढ.
2) सामाजिक आणि व्यावहारिक उपयुक्तता.
3) महिलांचा आर्थिक स्तर जाणून घेण्याकरिता.
4) महिलांच्या आर्थिक सक्षमीकरणाच्या दृष्टीकोणातून महिला बचत गटाचे महत्व स्पष्ट करण्याकरिता.
5) संभाव्य समस्याची पूर्वकल्पना.
6) महिलांच्या अधिक खर्चीक पद्धतीस प्रतिबंध घालून बचतीस प्रोत्साहन देण्याकरिता.
7) जनजागृती करिता.

2.2 . नमुना व नमुना निवड पद्धती:–

प्रस्तुत प्रकल्पात खामगाव तालुक्यातील निवडलेल्या10 गावांचा व या गावाअंतर्गत येणाऱ्या विविध 21 बचत गटातील महिलांची निवड ही रॅन्डम पद्धतीने करण्यात आलेली आहे. जसे की, खामगाव येथिल १. संत रोहीदास बचत गट २. ग्रामशक्ती बचत गट ३. माउली बघत गट ४. बंधन बचत गट यांची

निवड करण्यात आली. त्याचप्रमाणे भालेगाव येथिल १. सावित्रीबाई फुले बचत गट २. जय जिजाऊ महिला बचत गट ३. दुर्गा महिला बचत गट ४. माऊली स्वयंसहाय्यता बचत गट ५. जय सोनाजी महिला बचत गट. ६. श्री विठ्ठल स्वयंसहाय्यता बचत ,शेलोडी येथिल १.जागृती स्वयंसहाय्यता समुह २. एकलव्यबचत गट, ३. प्रगती स्वयंसहाय्यता बचत गट बोरजवळा येथील दामिनी स्वयंसहाय्यता महिला समूह २) समर्थ महिला स्वयंसहाय्यता बचत गट, आंबेटाकळी येथिल १. शिवकृपा बचत गट टेंभुर्णा येथिल तथागत बचत संघ. हिवरा खुर्द येथील रमाईबचत गट, हिंगणा कारेगाव येथील १. संतोषी स्वयंसहाय्यता बचत गट, नायदेवी येथील १. ग्रामशक्ती बचत गट. पिंपळगाव राजा येथील जयभवानी महिला समुह इत्यादी विविध 21 बचत गटातील महिलांची निवड करण्यात आलेली आहे.

2.3. नमुना निवडीकरिता खालीलप्रमाणे वर्गीकरण करण्यात आले आहे.

आर्थिक स्तरानुसार :

1) उच्च वर्गीय

2) मध्यम वर्गीय

3) निम्न वर्गीय.

अ. आर्थिक स्तरानुसार :

अ. क्रं.	**वार्षिक आर्थिक उत्पन्न**	**महिलांची संख्या**	**टक्केवारी%**
1	10,000 - 40,000	22	81.48 %
2	41,000 – 70,000	3	11.103 %
3	71,000 – 1 लाख च्या वर	2	7.40 %
एकूण		27	100 %

वरील अभ्यासावरुन आलेल्या माहिती वरुन असे लक्ष्यात येते की निम्न आर्थिक उत्पन्न म्हणजेच 10-40 हजार वार्षिक आर्थिक उत्पन्न असलेल्या एकूण 81.48 टक्के महिला असलेले आढळल्या. तर मध्यम आर्थिक उत्पन्न म्हणजेच 41-70 हजार वार्षिक आर्थिक उत्पन्न असलेल्या एकूण 11.103 टक्के महिला असलेले आढळल्या. तर उच्च आर्थिक उत्पन्न असलेल्या म्हणजेच 71 हजार ते 1 लाख च्या वर वार्षिक आर्थिक उत्पन्न असलेल्या एकूण 7.40 टक्के महिला असलेले आढळल्या.

ब. बचत गट स्थापणेचा उद्देश :-

अ. क्रं.	बचत गट स्थापनेचा उद्देश	महिलांची संख्या	टक्केवारी%
१	आर्थिक प्रगती	16	29.25 %
२	कौटुंबिक विकास	05	18.51 %
३	बचतीची सवयी लागते	06	22.22 %
एकूण		**27**	**100 %**

प्रस्तुत प्रकल्पातील केलेल्या अभ्यासवरून अनेक महिलांनी स्थापन केलेल्या बचत गटाचा उद्देश वेगवेगळा असलेला आढळला. त्यापैकी 29.25% महिलांचा बचत गट स्थापनेचा उद्देश हा आर्थिक प्रगती करणे हा होता. तर 18.51% महिलांचा बचत गट स्थापनेचा उद्देश हा कौटुंबिक विकास करणे हा होता. 22.22% महिलांचा बचत गट स्थापनेचा उद्देश हा बचतीची सवयी लागते हा होता.

क. कर्जाचा व्याजदर कसा असतो ?

अ. क्रं.	कर्जाचा व्याजदर	महिलांची संख्या	टक्केवारी%
1	कमी	10	2.7 %
2	जास्त	4	14.81 %
3	अत्यंत अल्प	13	48.15 %
4	खूपच जास्त	04	14.81 %
एकूण		**27**	**100 %**

बचत गट स्थापन केलेल्या अनेक महिलांनी बँकेकडून जे कर्ज घेतले त्यावर असलेल्या व्याजाचा दर हा वेगवेगळा असलेला आढळून आला. जास्तीत जास्त म्हणजे एकूण 48.15% महिलांनी घेतलेल्या कर्जाचा व्याजदर हा अत्यंत अल्प असल्याचे आढळले. तर 14.81% महिलांनी घेतलेल्या कर्जाचा व्याजदर हा खूपच जास्त असल्याचे आढळले. तसेच एकूण 14.81% महिलांनी घेतलेल्या कर्जाचा व्याजदर हा जास्त असल्याचे आढळले. तर 2.7% महिलांनी घेतलेल्या कर्जाचा व्याजदर हा कमी असल्याचे आढळले आहे.

ड. घेतलेल्या कर्जाचा उपयोग कशासाठी केला.

अ. क्रं.	उद्योग / व्यवसाय	महिलांची संख्या	टक्केवारी%
1	पशुपालन	12	44.45%
2	कुकुटपालन	1	3.703%

3	शालेय पोषण आहार	6	22.22%
4	इतर वैयक्तिक	8	29.62%
एकूण		**27**	**100%**

बचत गटाच्या माध्यमातून अनेक महिलांना जे आर्थिक वित्त सहाय्य झाले त्याचा उपयोग अनेक महिलांनी स्वतःचा उद्योग, व्यवसाय, वैयक्तिक कारणासाठी केला. तसेच अनेक महिलांनी म्हणजेच एकूण जास्तीत जास्त 44.45% महिलांनी पशुपालनासाठी या कर्जाचा उपयोग केला. तर 29.62% महिलांनी या कर्जाचा उपयोग इतर वैयक्तिक कारणासाठी केला. तर 22.22% महिलांनी या कर्जाचा उपयोग शालेय पोषण आहार यासाठी केला. 3.703% महिलांनी या कर्जाचा उपयोग कुक्कुटपालन या व्यवसायासाठी केला.

इ. बचत गटातील सहभागामुळे कुटुंबाच्या आर्थिक परिस्थितीत फरक पडत आहे का ?

अ. क्रं.	**आर्थिक स्थितीतील सुधारणा**	**महिलांची संख्या**	**टक्केवारी%**
1	होय	20	74.07%
2	नाही	07	25.93%
एकूण		**27**	**100%**

वरील अभ्यासावरून असे दिसून येते की, अनेक स्त्रियांच्या आर्थिक परिस्थितीमध्ये बचत गटातील सहभागामुळे बऱ्याच प्रमाणात फरक असल्याचे आढळले जास्तीत जास्त 74.07% महिलांच्या कुटुंबाच्या आर्थिक स्थितीत खूप प्रमाणात सुधारणा झाली असल्याचे आढळले. तर 25.93% महिलांच्या स्थितीमध्ये अगदी अल्प प्रमाणात फरक दिसून आला.

ई. सर्वाधिक स्त्रियाचा बचत गट स्थापने मागील उद्देश साध्य झाला आहे का ?

अ. क्रं.	**बचत गट स्थापने मागील उद्देश साध्य झाला**	**महिलांची संख्या**	**टक्केवारी%**
1	होय	22	81.48%
2	नाही	05	18.51%
एकूण		**27**	**100%**

प्रस्तुत प्रकल्पातील अगदी बारकाईने केलेल्या अभ्यासावरून असे निदर्शनास येते की, एकूण जास्तीत जास्त 81.48% महिलांचा बचत गट स्थापने मागील उद्देश साध्य झाला असल्याचे आढळून आले तर अगदीच अल्प म्हणजे केवळ 18.51% महिलांचा बचत गट स्थापने मागील उद्देश साध्य झाला असल्याचे आढळून आले नाही

बचत गटातील सहभागामुळे महिलांच्या आर्थिक स्थितीत सुधारणा झाली. तसेच त्यांच्यातील आत्मविश्वास वाढवून निर्णय क्षमता विकसित झालेली आढळली. परिणामी स्वतःच्या कौटुंबिक जबाबदाऱ्या त्या अधिक सक्षमपणे पार पाडत असताना आढळल्या. याचाच एक परिणाम म्हणून स्त्रियांच्या सामाजिक स्थितीतही सुधारणा होत असल्याचे आढळून आले आहे.

- **निष्कर्ष**

प्रस्तुत प्रकल्पासाठी निवडण्यात आलेल्या खामगाव तालुक्यातील विविध गावातील बचत गटांच्या गुणवैशिष्ट्यांच्या व परिणामांच्या आधारे खालील निष्कर्ष काढता येतील.

1. बचत गटामुळे स्त्रियांच्या पैसे बचत करण्याच्या क्षमतेत वाढ झालेली आढळली.
2. स्त्रियांचा स्वतःवरील आत्मविश्वास वाढवून निर्णय घेण्याच्या क्षमतेत वाढ झालेली दिसून आली.
3. बचत गटातील सहभागामुळे महिला स्वावलंबी बनून त्यांच्यातील क्रियाशीलता वाढलेली दिसून आली.
4. महिलांच्या आर्थिक स्थितीत सुधारणा झाल्यामुळे आर्थिकदृष्ट्या त्या सक्षम असल्याचे आढळले.
5. इतर व्यक्तीला ही गटाच्या माध्यमातून मदत करता येत असल्यामुळे गटातील सदस्यात परस्पर सहकार्य बंधुता प्रेमभावना निर्माण होत असल्याचे आढळले.
6. घराव्यतिरिक्त आर्थिक देवाणघेवाणीमुळे बाह्य जगाशी सतत संपर्क येत असल्यामुळे त्यांना नवीन गोष्टी शिकायला मिळून त्यांच्या ज्ञानपातळीमध्ये वाढ झालेली आढळली.

S.M.B.S. Arts College * Khamgaon *

Principal
Sahakar Maharshi Late
Bhaskarrao Shingne Arts College
Khamgaon Dist. Buldana

बचत गटाचे सर्वेक्षण करतांना महाविद्यालयातील विद्यार्थिनी बी. ए. भाग 1

बचत गटाचे सर्वेक्षण करतांना महाविद्यालयातील विद्यार्थिनी बी. ए. भाग 1